

llada'] de illa Noce, IV in castello q. dic. *Gratos*, V in roca q. dic. *Terniles* 1»; 968: «Campelles --- affrontat ipse alodes --- de meridie in *Grados* ---» (Alart, *Cartulaire Rousil.*, 27).

Sovint des del S. XI. 1050: «--- castrum de *Grades* sive de ipsa *Rocha*» (Alart, *InuLC*); 1050-68: «incipiunt cartae Hugonis de Mataplana: Sacramentum quod fecit Raimundus vicecomes 2 Raimundo comiti Cerritaniensi, super Castro *Grads* et de illa *Ruppe*» (fol. 81 del *Liber Feudorum Major*, § 573; ed. Miquel-Rossell, vol. II, p. 85); 1359: «castell de Blanchafort, ab 2 fochs de la Quadra de *Grats*» (*CoDoACA* XII, 83).

Ara *Grats* ha quedat com nom d'una «quadra» (entitat rústica poc poblada), i al castell o ruïnes de castel·l 15 amb seguretat: «collata que vocatur *Gatres*», citada entre Castelló del Pla (llogaret prop de Benavarrí i Purroi) i els castells *Zurita* [Sorita, prop de Natjà i Baells], *Gavasa* i *Casserres* (*Castserres*).

ETIM. Fonèticament és clar que ha de venir d'un ètimon en -r' intervocàlica, que en els textos dels segles XI-XIII apareix en la forma -d; la -d- és comuna a totes 4 mencions antigues, aa. 900, 968, 1050 i 1068. Si vingués de *GRADŪS* o *GRADOS* només n'hauria pogut 25 resultar *Graus en fon. catalana (és sabut que l'etim. de *Malgrat* no és la falòrnia 'mal grau', que ha circulat, sinó 'malgrat de tot altre senyor, o de tot enemic').

L'ètimon ha de ser *CRATES* 'reixes, enreixat': amb la 30 degradació CR- > Gr- que ha afectat gran part dels descendents romànics d'aquest mot llatí: roms. *gratie* 'cleda', it. *grata* 'reixa', frl. *grade* 'reixa', port. *grade* 'rasclat' (*REW*, 2304); i del seu derivat romànic *CRATICULA* (fr. *grille*, napol. *gratiglia*, sic. *gradigghia*, irl. 35 *greideal*).

Aquesta denominació es pot referir a les reixes, enreixat o rastell, propis de tots els castells en general; és sabut que ja en llatí *CRATIS* s'aplicava a molts objectes semblants a una cleda o enreixat, posats per a 40 fortificació; p. ex., en Cèsar, i Tàcit als «creneaux d'une tour»; en Plini a l'«herse» o rastell no sols de rasclar la terra, sinó també el rastell o lliça de defensa. Encara que, per la metaceudeusi explicada en el *DECat* IV, 600-601, la major part de les formes romàniques 45 de *CRATICULA* apareixen amb -d- ja antiga, tanmateix entre els continuadors de *CRATES* quasi tots conservaren la -t- (*REW*, 2305). En català mateix, i en el nostre Pirineu, trobem la Mare de Déu de les *Grades* (santuari amb reixes) vora el monestir de Marcèvol 50 (Conflent); *AlcM* troba *grada* (de reixes de convent) en 3 docs. mall. des de fi S. xv; a l'alt Aragó *grada* 'rasclat o tauló per rasclar la terra' (*DECat* IV, 601a14, 601a17).

Grats està voltat de topònims de data arcaica: *Aüira* 55 (art. supra), *Estègal*/*-ègat* (bascoide, veg. art. *Arsèguel*/*Saltègal*/*Ègat*), *Armàncies* (art. supra), *Mogrony*; *Galobran* (penyal de ~), allí mateix, *WALABRAND*; erm. de *Sant Ou* (*EUWALD*); sense parlar de *Gombrèn* i *Campdevàno*. En el país es parlava de la tradició d'un mo- 60

nestir prop de *Grats*: no en tinc proves documentals, però degué haver-hi algun priorat, dependent dels contigus monestirs, o priorats, de St. Llorenç de Campdevàno, Mogrony, St. Amanç i St. Joan de les Abadesses. I em sembla que ens en dóna fe el nom, *Monagals*, de la clotada adjacent a Grats (citada per En Torras supra): evidentment *SALTŪS MONACHALES* 'fondals pertanyents als monjos'.

PARÒNIMS. Sembla que n'hi hagué un a la Baixa Ribagorça, del qual no conec més que una menció antiga, però en un doc. coherent i autèntic que vaig llegir i extractar detalladament a l'Arxiu de Solsona, amb un context i afrontacions que permeten situar-lo amb seguretat: «collata que vocatur *Gatres*», citada entre Castelló del Pla (llogaret prop de Benavarrí i Purroi) i els castells *Zurita* [Sorita, prop de Natjà i Baells], *Gavasa* i *Casserres* (*Castserres*).

Havia d'estar, doncs, en les muntanyes que separen Benavarrí de la vall de Gavasa-Açanui-Calassanç. És notable que aquí es tracti també d'una collada, com la de *Grats*. Hi ha -t- perquè ja som a la ratlla de l'alt aragonès, on es conserva sorda la -t- intervocàlica —i en tot cas, a tot l'Aragó, trigà més a sonoritzar-se—, i també som a la frontera lingüística amb el castellà, on la r tan sovint, es desplaça en aquestes combinacions: *costra* < *CRUSTA*, *quebrar*, *quebrantar* *СКЕРАРЕ*; aquest *Gatres* l'hem de mirar, doncs, com un paral·lel del nostre *CRATES* > *Grats*.

Al pas de les collades sovint hi ha castells (allà pogué haver-n'hi un altre); també hi ha sovint santuaris (la *Mare de Déu de Les Ares*, p. ex.), petites dependències monàstiques o, si més no, un oratori, un pedró, successor de les *ARAS* o altars pagans que els romans solien posar-hi, exhortant el favor de les divinitats protectores dels missatgers i preventores de les tempestes. Tots, llocs de reixes o enreixats o rastells defensors.

En el Nord de Portugal hi ha tres localitats del nom de *Grade*, una a cada un dels districtes de Braga, Castelo Branco i Viana do Castelo. Ben segur altres tants representants de *CRATEM* 'enreixat', o de santuari o de castell, puix que *grade* 'reixa' és mot ben conegut en portuguès; la -de portuguesa impedeix de veure-hi *GRADUS*, car en portuguès tota -d- intervocàlica desapareix radicalment; i la -e no s'oposa menys a un ètimon *GRATUS* o germànic.³

En fi, ens limitarem a plantejar ací el problema etimològic d'un altre NL, que per la situació i caràcter de l'indret, hi ha bones raons per considerar antic. La gran balma anomenada *Gràtines*, en els pendents de la *Serra del Port del Comte*, entre l'alt Cardener i l'Urgellet. Junta amb les balmes dites *Cal-Cavalló* i *Cal-Andreu*, forma una sèrie de tres espaioses balmes usades per tancar-hi bestiar. Vaig anotar allí la frase: «Tots aquells animals els duren a *Gràtines*, que no mo'ls robaran», en l'enq. d'Odèn i Canalda (xxxviii, 154.2).

Com explica Cèsar A. Torras (*Pir. Cat.*, *Cardener*,